

Marija Jurić Pahor
Narod, identiteta, spol
 ZTTEST, Trst 2000

Knjiga **Marije Jurić Pahor** *Narod, identiteta, spol* je redka študija, ki se z interdisciplinarnim pristopom – ki ga ne le napoveduje, temveč tudi v resnici uporablja – posveča tako posamezniku, individuumu, kot kolektivu oz. družbi. Uporaba psihoanalitičnih, socioloških, zgodovinskih, etnoloških in antropoloških teoretičnih prijemov omogoča pogled iz različnih perspektiv ter neprestano opozarja na nevarnosti (pre)ozke zavezanosti (le) enemu teoretičnemu pristopu.

Knjiga, ki je izšla leta 2000 v knjižni zbirki tržaške založbe ZTTEST, ima 379 strani. Številne opombe v besedilu opozarjajo na pomen etimologije besed, na kontekste, v katerih je beseda nastajala. Obsežna literatura na koncu knjige oz. reference, ki se pojavljajo v besedilu, kažejo na avtoričino široko poznavanje problemskega polja.

Ključno vprašanje študije so ideološke razsežnosti procesov, ki skozi prizmo vrednotenja spola, oblikovanja spolne identitete, zarisujejo meje nacij in nacio-

nalizmov. Francoska revolucija, njene posledice oz. dediščina, se pri tem kaže kot temelj nacionalno motiviranega nasilja, ki vodi k izoblikovanju hegemonsko usmerjenega mednacionalnega združenja – evropeizacije.

Raziskava je nastala na podlagi analiz leposlovnega gradiva, literarnoteoretskih in psihoanalitičnih študij, zgodovinskih in družboslovnih razprav, socialnopsiholoških študij, kulturno-političnih esejev, člankov, lastnih opažanj, intervjujev, memoarskih in avtobiografskih zapisov. Štirideset odprtih intervjujev je avtorica opravila na Koroškem in Tržaškem.¹ Tematiko je analizirala s pomočjo globinske hermenevtike Alfreda Lorenzerja, ki poleg nezavednih posameznikovih upošteva tudi nezavedne kolektivne fantazije. Metoda omogoča dekonstrukcijo univerzalističnega diskurza nacionalne identitete, ki po feministično zasnovani ideji² in tezi avtorice temelji na reprezentacijah patriarhalnega sveta.

¹ Polovica intervjuvanih je bila ženskega in polovica moškega spola. Vsi informatorji/ke so bili rojeni po letu 1945 in so dokončali visokošolski ali univerzitetni študij. Avtorica je izhajala iz teze, da je večina nosilcev etnonacionalne identitete izobraženih (nav. delo, str. 229).

² Marija Jurić Pahor poudarja pomen utelešenega subjekta. Svoja teoretična izhodišča pa definira v nasprotju z diskurzom Judith Butler, ki prelamlja z »matrico rojstnega kraja v mesu, kot iz-viru« (nav. delo, str. 123, 124).

Avtoričina teza je, da je konstrukcija »drugega«, negativno, represivno vrednotenje spola in spolnosti (na podlagi katerega nastaja človek nacije – države – oz. človek za nacijo – za državo), omogočila uspeh in preporod »moškega časa«³ (oz. narodni preporod). Ob tem odpira vprašanja, kako so se oblikovale nacije, nacionalizmi in (etno)nacionalne identitete. Avtorica ne ostaja le pri teoretičnih utemeljitvah. Z zgodovinsko in strukturalno analizo se obrača na konkretne primere v preteklosti, hkrati pa osvetljuje tako sodobna družbena vprašanja preoblikovanja nacionalnih držav kot tudi »domače teme« o slovenskem »enakopravnem« vključevanju v subnacionalno Evropo.

Raziskava razkriva, kako močno so ideje o državi (Jean Bodin) skupaj z nacionalnotvornimi silami zaznamovale ideje o spolu, ki temeljijo na principu združevanja duha in narave v enost. Narava je v takšnih okvirih pojmovana kot ženskost, kot nekaj mračnega in nevarnega, kar je treba obvladati oz. nadvladati. Prizadevanje za degradacijo oz. desubstanciacijo narave (ženske) je v politični filozofiji odvzela prostor ženski izkušnji. Ženska je bila utemeljena kot tisto, kar moški ni. Pri tem ne gre le za mizoginijo filozofskih misli ter idej 18. in 19. stoletja, temveč tudi za oblikovanje diskurza, ki je ženske pregnal s področja zgodovinskeosti k »naravi« (po: Hannah Arendt, nav. delo, str. 60). Osrednja težnja države je bila (tako) usmerjena k nadzoru teles-

nosti ter spolnosti in je oblikovala različne demografske politike: od pregona čarovnic, babic, prvih poskusov omejevanja ter nadzorovanja ginekološke vednosti do novodobne skrbne populistične politike, ki s slikanjem zastrašujoče podobe o izumiranju naroda bedi nad ženskami in jih preganja iz sfere javnega, kjer se odvija zgodovina, v svet biološke reprodukcije (po: Hannah Arendt in Seyla Benhabib, nav. delo, str. 60).

Etnološka usmerjenost avtorice ne zadržuje le pri analizi normativne ravni življenja. Pogled ji neprestano uhaja v ozadje, v vsakdanje strategije ljudi. Takšen pogled opozarja, da populacijski razvoj na Slovenskem ni potekal le tako, kot je predvidevala oblast. Ljudje so namreč ohranili svoje navade, le stežka in počasi so spreminjali svoje vrednote ter verovanja. Nikoli in nikjer se niso spreminjali tako hitro, kot so želeli vladajoči krogi.

Seksizem, ki ga Jurić Pahor očita Freudu, predvsem pa Lacanu, vpeljuje prvenstvo falosa že na ravni diskurzivne forme. Pojavlja se kot ideja, ki drugega ne potrjuje v njegovi individualnosti, temveč kot »lastna projekcija izpodriva njegovo samostojnost in drugega posplošuje« (nav. delo, str. 62). Manko kritične refleksije, po avtorici, odseva težnje po Enem, po »faličnem konstrukt«, ki je temelj patriarhalne misli in je analogen vsemu urejenemu, v nasprotju s kaotičnim. »Ono«, osovraženo, pa ni le ženska, temveč tudi vsaka druga marginalizirana

³ *Partus temporis masculus* je (tudi) naslov razprave Francisa Bacona. Njegove misli o nadvladi duha, logosa nad naravo (žensko) avtorica navezuje na misli Thomasa Hobbsa in Jeana Bodina (nav. delo, str. 50, 51).

pozicija, ki prevzame njen status (npr. Jud).

Vse se seveda vrti okoli vprašanja identitete, okoli »ujetosti človeka v mašinerijo obsedenosti z Enim in istim« (nav. delo, str. 209). Avtorica obravnava identiteto kot konstrukt, ideal, ki teži k poenotenju in se kot izraz uveljavi v času prevlade zahodnega (latinskega) sveta nad vzhodnim (grškim). Identiteta predpostavlja enost Boga Očeta z Bogom Sinom. Potemtakem gre, tako Jurić Pahor, za moškocentrično bojno pozicijo.

V kritiki, usmerjeni proti Lacanu, Freudu in drugim zagovornikom »zahodnjaške vizije identitete«, ki pristajajo na bojevnikiški značaj bivanja,⁴ avtorica razkriva ujetost v nacionalni diskurz, v reprezentacije nacionalne identitete. Kolektivna ednina, ki jo je utemeljila revolucija leta 1789, ima svoj analogon v individualni ednini. S francosko revolucijo je postal moški⁵ »Jaz« poosebljena državniška sila, »suverena teritorialna enota v malem« (nav. delo, str. 208). Revolucija je Francijo oblikovala v prostor, ki naj bi homogeniziral regionalizme in partikularizme. Na simbolni instanci Imena - Očeta je prišlo do popolne identifikacije med državo, vojno in nacijo. A vendar – kot večkrat poudari avtorica – ni bilo že od nekdanj

tako. Prav predrevolucionarna pozicija, ki je bila pozneje označena za »utopično«, »žensko« pozicijo, dokazuje, da je instanco zakona, ki ji je podložna mati (ženska), utemeljil patriarhat.

Marija Jurić Pahor opozarja, da latinski pojem »identitas« predpostavlja vsaj dva dela oz. dvojnost. Svoj pogled zato avtorica usmerja pod površino istovetnosti, pod površino etnonacionalizma oz. pod površino nacionalnega v globino. Ob analizi nacional(istič)nega diskurza in (drugih) politično manipulativnih konstruktov pa je vprašljivo prepričanje, da se pod povrhnjico skriva »humus zgodovinskega prostora«, »arhe«, v smislu izvornega (po etimologiji gre za začetek, maternico), »prvobitnega«, lokalnega, etničnega povezovanja ljudi, ki ga avtorica pojmuje v obliki ženskega korpusa. Namen raziskave je (tako) definiran kot poskus, da bi se na primeru oblikovanja etnonacionalnih identitet približali »podzemni lokalnosti« oz. po Freudu našli »zgodovinsko resnico, ki se skriva za mitičnim materialom« (nav. delo, str. 226, 227).

Analiza etničnosti in nacionalnosti poskuša zajeti tako »primordialistično« kot »modernistično« usmerjene teoretične pristope.⁶ Avtorica sledi ideji Benedicta

⁴ Analize identitete (kot konstrukta s »poenotevalnim nabojem«), po Klaausu Theweleitu »belega terorja«, ne obravnavajo kot posledico nezavednega, temveč kot strah in beg pred njim. Kar je v nasprotju s pojmovanjem človeka kot »nasilne zveri«. Suvereno oblast, ki opravičuje vojsko in vojne, tudi Freud pojmuje kot sistem prisile, ki pa naj bi najprimerneje krotil človeško agresijo. Temu avtorica nasprotuje s stališčem, da ne gre za krotitev destruktivnih gonskih energij, temveč za potlačitev »vrojenih«, »dobrih« – prosocialnih, matičnih oblik oz. vsebin (po: Mantzoso, nav. delo, str. 204). Po tej razlagi nasilje ni vrojeno, temveč prihaja od zunaj.

⁵ Kot opozarja Adrienne Rich, ne gre za kateregakoli moškega, temveč za natančno določen tip družbe in oblastne organizacije (nav. delo, str. 251).

⁶ Več o teoretičnih dilemah med »izvornimi« oz. primordialističnimi in instrumentalističnimi (modernističnimi) oz. družbenokonstruktivističnimi pristopi gl. Jurić P., M., str. 69; Šumi, I., nav. delo.

Andersona o namišljenih, načrtno in umetno ustvarjenih skupnostih («imagined communities») oz. o zavestno lansirani »izumljeni tradiciji« Erika Hobsbawma, hkrati pa opozarja na pomanjkljivosti takšnega početja, ki ne upošteva, da etničnost (na kateri, po avtorici, sloni nacija oz. nacionalna država)⁷ močno zaznamuje izkušnje ljudi, ki to »etničnost« živijo. Gre za temeljno dilemo teoretičnih razprav, ki se vrtijo okoli vprašanja, ali gre pri etniji oz. naciji za novoveški pojav ali ne.

Po Anthonyju D. Smithu avtorica poudarja zgodovinske dimenzije oblikovanja narodov (dolgotrajen proces), kjer si narodi znotraj jasno določenih meja vedno znova postavljajo nova pravila in se obnavljajo (nav. delo, str. 71). To je (seveda) v nasprotju s teoretičnim pristopom, ki pojave razumeva zgolj kot produkt »nove« dobe. Ideje o popolni

prekinitvi s preteklostjo, o zavesti novega časa, avtorica prikaže kot rezultat delovanja razločitvene, kohezijske sile. Potrebo po »nation buldingu« postavlja ob bok rojstvu »moškega časa«. Novi red ljudi naj bi se po tej ideologiji izoblikoval sam od sebe, brez stika z »drugim« (z žensko).⁸ Nadvse pomembno se zdi na tem mestu avtoričino poudarjanje družbenih teženj po kontinuiteti in nespremenljivosti. Gre za kontinuitete, ki potekajo ob spreminjenih pogledih in normah novega časa (in to kljub navidezni drugačnosti). Kontinuitete, ki jih raziskovalci oz. pristaši modernističnega pristopa, kot marsikomu opravičeno očita, spregledajo.⁹ Da kontinuitet ne bi spregledala tudi sama, se obrača k iskanju izvora. Za analitičnega raziskovalca nevarno področje, ki lahko kaj hitro – to se je na nekaterih mestih zgodilo tudi avtorici – zavede v nekritično odkrivanje »prvobitnega«.¹⁰

⁷ Socialna antropologinja Irena Šumi opozarja na nevarnosti razvojnega (v smislu kvalitativnega) razmišljanja, obravnave etnično-nacionalnega v smislu kolektivne rasti. Čeprav študijo Irena Šumi konča z mislijo Abnerja Cohena (»če postane kaka etnična grupacija formalno priznana, ..., potem ne govorimo več o etničnosti, temveč o nacionalni in mednarodni politiki«), pa vendar opozarja na pomanjkljivosti takšnih direktnih predpostavk (Šumi, I., *Kultura, etničnost, mejnost*. Založba ZRC SAZU Ljubljana, 2000).

⁸ Leviatan (Država) se v Hobbsovi razpravi pojavi v podobi človeškega telesa, na ilustraciji njegove razprave v podobi mladega moškega, ki spominja na Boga in predstavlja politično ter duhovno transformacijo, za katero je značilna odmaknjenost od korenin, od prvobitne narave in od konkretnega drugega (nav. delo, str. 59).

⁹ Pogled Benedicta Andersona ne obravnava zamišljenih skupnosti le kot novoveško iznajdbo. Kot v spremni besedi *Zamišljene skupnosti* opozarja Jože Vogrinec, avtor ne misli, da ima zgodovina tri stopnje, in ni tehnološki determinist. »Imagined communities« so skupnosti, kjer potekajo stiki med ljudmi vedno v živo in vsakdo vsakogar pozna. Po taki razlagi je skupinska identifikacija vedno namišljena in ne gre le za stopnjo v razvoju »pred« obstojem zamišljenih skupnosti. Vse skupnosti, za katere člani se imamo, so rezultat naše imaginacije, načini zamišljanja pa so zgodovinsko različni (spremenljivi). Čeprav avtor problematiko postavlja v nekoliko drugačne (teoretične) okvire, mu potemtakem moramo priznati, da se zaveda pomena izkustva, saj opozarja na medsebojne stike med ljudmi (Vogrinec, J., »Spremna beseda«. V: *Zamišljene skupnosti*. SH Ljubljana, 1998).

¹⁰ Irena Šumi opozarja, da je pojmovanje historičnih procesov kot nepretrgane verige enosmiselnih dogodkov v okviru politološko naravnanih teoretizacij lahko zelo nevarno početje. V historiografski

Do rojstva »moškega časa«, po Jurić Pahor, pripelje transformacija ženskega duha v moškega, ki predpostavlja identifikacijo z Očetom. Avtorica to prehodnost odkriva s strukturalno analizo iniciacijskih ritualov (pri različnih družbah skozi zgodovino in po svetu). S pomočjo širokega poznavanja antropologije, zgodovine in literature sledi Van Gennepovi delitvi na ločitvene,¹¹ vmesne in priključitvene rituale, modelu, ki ga uporablja pri historični analizi krščanskih simbolov Stare in Nove zaveze, dramskih antičnih del ter etnografskih raziskav.

Avtoričina teza je, da iniciacijski obredi vodijo v falogocentrično, patriarhalno vojaško usmerjeno skupnost mož. Patriarhalni rituali po tej razlagi zanikujejo rojstvo iz matere in utemeljujejo ponovno rojstvo iz očeta.¹² Pri tem ne gre zgolj za zatajitev komplementarnosti spolov, za prevlado enega spola nad drugim, temveč (po sugestiji Gilberta Herdta, nav. delo, str. 93) za individualno zatajitev, potla-

čitev identifikacije z materjo – z žensko oz. z materami – z ženskami (prenos individualnega na kolektivno).¹³

Iniciacijo pogosto spremlja (oz. je spremljala) ritualizirana homoseksualnost (npr. sesanje penisa kot dojke). Zaradi odpora do ljubezni med moškimi se je skozi preteklost homoseksualnost postopoma deseksualizirala. »Stoično« in »asketsko« usmerjeni velmožje so jo gojili naprej v podobi moške družbe, ki zaničuje ženske (po: Ranke Heinemann, nav. delo, str. 120). Seksualnost je bila postavljena pod največji nadzor, politika jo je dovoljevala le še v oplodjevalne namene. Izoblikovala so se moška zavezništva (ponekod ritualno ponazorjena s prenosom semena, inseminacije), s porokami žensk med različnimi klani (eksogamnih porok) so se ustvarjale nove zveze, ki so ohranjale notranjo kohezijo moške alianse.¹⁴

Avtorica izpostavlja nasilje,¹⁵ institucionalizacijo vojaštva, izoblikovanje vojaške obveznosti kot pogoj za oblikovanje

analizi etničnega, po Barthu, »razlike med skupinami postanejo razlike med seznam (kulturnih) potez; pozornost pa se potem preusmeri v analizo kulture namesto v etnično organizacijo« (nav. delo, str. 39).

¹¹ Vzporednice lahko najdemo tudi v »public schools« oz. pri iniciacijskih vpeljavah brucev in bruck (predvsem v Veliki Britaniji in ZDA). Vse ločitvene obrede avtorica navezuje na očiščevanje od ženskih uteralnih substanc.

¹² Glede na raziskovalni problem je v ospredju avtoričinega zanimanja iniciacija dečkov predvsem v patriarhalnih družbah, z le kratko razlago »matičnih« družb.

¹³ Na tem mestu bi opozorila na socialnega antropologa A. P. Cohena, ki je prav tako poudarjal, da na iniciacijo ne gledamo le kot na spremembo družbenega statusa posameznika. Zagovarjal je tezo, da mejnost prepoznavamo kot zadevo zavesti in ne kot posledico institucionalnega diktata (več o tem gl. Knežević Hočevar, D., *Družbena razmejevanja v dolini Kolpe*, ZRC SAZU Ljubljana, 1999).

¹⁴ Antropološki koncept menjave, s katero si moški gradijo intersocialne odnose ob menjavi žensk (nevest), je v antropologiji izoblikoval Claude Lévi-Strauss.

¹⁵ Penetracijska logika odvzame »drugorodcem« samostojnost, dva partnerja postavlja v razmerje nadvlade in podrejenosti. Homoseksualnost v antični Grčiji (analogno nekaterim plemenom po svetu) je v takšnih okvirih pojmovana kot »napadalno dejanje, ki dokazuje superiornost aktivnega partnerja nad pasivnim« (po: Dover, nav. delo, str. 132), in ne kot izraz ljubezni. To naj bi dokazovala hegemonistična podoba »moškosti« v antični Grčiji – podoba moškega vojaka in državljana. Poraženost je asociirana s kastracijo, s ponižanjem v žensko vlogo. Falične fantazije vzpostavljajo povezave med poželenjem in

nacionalnih form. Pripravljenost posameznika, da »umre in ubija« za državo (očetnjavo), navezuje na tematiko žrtvovanja mladenk/devic,¹⁶ kar ob oblikovani želji po »enotnosti izbrancev« ter vojni zmagi sprejmejo (tudi) moški. Umrjeno truplo asociira Kristusovo trpljenje. Okoli rane, dobljene v vojni, se spleta heroizem. *Corpus mysticum* je posvetni izraz mističnega Kristusovega telesa, ki se s sekularizacijo (12., 13. stoletje) transformira v *corpus morale et politicum*. Francoska revolucija pa je tista, ki dokončno utemelji prenos kategorij svetega na nacionalne vrednote. »Njen Bog pa so bili Narod in (resnični) revolucionarji, kolektivni Mesija« (citata po: Suzanne Citron, nav. delo, str. 152).

Avtorica utemeljuje svojo tezo tudi z etimološkimi analizami.¹⁷ Termin »natio« se navezuje na »matične« sorodstvene skupnosti, ki so obstajale na prehodu iz rodovne organizacije v teritorialnoupravni sistem države prvotnega tipa. Termin ustreza grški besedi »matris« oz. slovan-

ski besedi »matica« in izraža prisotnost matriarhalnega sveta.¹⁸ Kot sklepa avtorica, gre za načelo, temelječe na diadi mati - otrok. Vsak otrok namreč izvira iz matere (o tem tudi latinski pojem natio; »natus« = rojen). Če to prenesemo na področje družbenega, lahko rečemo, da je vse pripadnike skupine združeval enak izvor bivanja. Kar se sklada z rodovno povezano skupnostjo.¹⁹ Pojem »natio« se je po etimološki razlagi postopoma odmikal »očetnjavi«, vse do francoske revolucije, ki je – kot že rečeno – prelomno preoblikovala dinastične teritorialne države v državo z moderno demokracijo. Nacije v sodobnem pomenu besede je ustvarila država preko centralnih uprav, institucij in organizacij.

Takšen proces oblikovanja državniške kohezivne sile avtorica postavlja v Napoleonovo Evropo, v slovenskem prostoru pa v Ilirske province. Pri tem opozarja na ideologijo, idejo o enotnem narodu, ki so jo Francozi razvijali s pomočjo enotnega učnega sistema, a ne eksplicitno, in je v

bojevanjem in se kažejo tako v umetnosti – v podobi Erosa kot lokostrelca ali v uporabi vojaških metafor v antični literaturi – ob opisih strastne ljubezni (»ženska se preda moškemu, ki jo osvoji«, nav. delo, str. 141).

¹⁶ Česar – kot opozarja Marija Jurić Pahor – ne gre enačiti s samomori. Več o tem gl. nav. delo, str. 147.

¹⁷ Analize etimološkega razvoja pomembno prispevajo k poznavanju miselnih procesov in asociacij (pomen tudi za sedanjost). Vprašanje pa je, ali iskanje izvornosti po drugi strani ne predstavlja nevarnosti nekritičnega predpostavljjanja in samoumevnosti.

¹⁸ »Arché« kot začetek, izvor, po etimološki razlagi ne dokazuje vladavine žensk, temveč izpostavlja načelo po izvoru.

¹⁹ Etimološke povezave in navezave sugerirajo, da pojma »natio« oz. »matica« niso uporabljali le za skupnost istega izvora, temveč tudi za rodni kraj oz. za skupni teritorij. Ali za državo, čeprav ne v političnem pomenu, na kar opozarja etimološki razvoj praslavanske besede država, ki izhaja iz glagola »držati« (po: Bezljaj, nav. delo, str. 159).

²⁰ Vprašanje je, kaj si avtorica predstavlja pod pojmom »christianitas«. Katoliški, protestantski svet ali na splošno krščanski svet? Definira ga kot očiščevalno silo, ki je poskušala uničiti vse povezave z izvorom; z biološko-genetično, jezikovno in teritorialno kontinuiteto. Definicija pa je pomanjkljiva. Tudi krščanski svet namreč ni homogen.

slovenskem prostoru ravno zaradi svojega načela, da je treba začeti »vse navuke s tisto besedo, s katero nas je mati vučila« (po: Valentin Vodnik, nav. delo, str. 185), pridobila mnogo pristašev. Avtorica se zaveda, kako pomembno je vpeljava slovenskega jezika v sistem izobraževanja vplivala na razvoj slovenskega šolstva. Po zgodovinarju Franu Zwitterju je pokazala na prvi, čeprav še nejasen prehod slovenske nacionalne ideje tudi na politično področje (kar pa je bila ideja in še ne gibanje, nav. delo, str. 191). Pri tem ne kaže spregledati, da je šlo tudi v času Ilirskih provinc pri šolskih reformah za francoske težnje po »pofrancozenju«, Valentin Vodnik je slovenske učbenike pisal po francoskih predlogah. Ugotovitev Benedicta Andersona o konstrukciji nacionalne preteklosti kot specifične časovne percepcije, ki upošteva subjektivizacijo znotraj nacionalnih diskurzov (bodisi kot heroiziranih subjektov nacionalne usode bodisi kot subjektov žrtve, ki jih zahteva), je razvidna v slavi Napoleonu kot »predhodniku Jugoslavije« (ob 120-letnici Ilirije), v nacionalizaciji čustev, ki – kot ugotavlja avtorica – v Napoleonu še danes prepoznavna osvoboditelja in ne okupatorja oz. imperatorja. Vzgoja otrok v šolah je sooblikovala identiteto nacionalnih držav, razvi(ja)la nacionalizem kot nacio-

nalno politiko, kot obliko nasilja, ki kot *corpus morale et politicum* postane sinonim nacij (moderne države) kot *patriae*. Krščanska²⁰ in nacionalna identiteta se konstruirata okrog negacije »izvornega kraja«, okrog negacije spolne, etnične, fizične razlike (fizičnega bivanja v telesu), negacije zgodovinske kontinuitete. Predpostavljata človeka, ki razredišči sebe in se bori z nečim »zunaj sebe«, kar je ustvarjeno po moški podobi (Zakon, Nacija, Država). Pri tem – kot poudarja avtorica – ne gre za nikakršne »passion elementaires«, temveč za strategijo, ki spodkopava lastno, »prvobitno« identiteto. Marija Jurić Pahor se zaveda, kako intenzivno in nevarno pojem identitete tendira k enotnosti in homogenosti. Zato je presenetljivo, da se ji zdi vpeljava in uporaba pojma »prvobitne identitete« tako neproblematična.

Etno-nacionalno identiteto²¹ avtorica utemeljuje kot identiteto, ki je človeku dodeljena z rojstvom in jo potem posameznik v odnosu z družbo razvija naprej. V besedni skovanki (etno-nacionalno) se skriva vsa avtoričina teza. »Etno« razume v smislu etničnega, bližje prvotnemu pomenu besede »matrica« ali »natio«, medtem ko se beseda nacionalen v smislu drugotnega pomena razvija in oblikuje od 13. stoletja naprej ob enačenju s patro-

²¹ Avtorica povzema avtohtono identiteto (ki se skriva pod povrhnjico) po psihogenetski definiciji Erika Eriksona kot konfiguracijo, ki se skozi sukcesivne jaz-sinteze in preoblikovanja počasi vzpostavi v otroštvu: je konfiguracija integriranih konstitucionalnih dispozicij, posebnosti libidonoznih potreb, preferirane sposobnosti, pomembnih identifikacij, obrambnih mehanizmov, uspešnih sublimacij in uresničujočih vlog (nav. delo, str. 226).

²² Na tem mestu sicer ne bi ponovno odpirala razprav in dilem med t. i. »instrumentalisti« in »primordialisti«, a vendar se mi zdi pomembno opozoriti na razumevanje »etničnosti« v socialni antropologiji. Dognanja kažejo na mnoge nejasnosti, do katerih je prišlo zaradi konceptualne zmede, predvsem zaradi nedosledne uporabe terminologije, razlikovanj med etnosom, etnijo in etničnostjo.

očetnjavo. Unarna poteza je pripisana nacionalni in ne etnični identiteti.

Marija Jurić Pahor se uspešno izogiba družbeno-determinističnim okvirom (konstruktivističnih teorij), a hkrati ob iskanju izvora pristaja na (nekatero) predpostavke, ki jih ne utemeljuje. Ob kritični refleksiji, natančni analizi in skrbni pozornosti, ki jo posveti etimologiji (besed), preseneča nekritična uporaba nekaterih konceptov in izrazov. Tako avtorica ne problematizira izraza »predpatriarhalen«, ki insinuira evolucionistično držo in predpostavlja (univerzalistični) razvoj iz matriarhata v patriarhat (pri vseh družbah po svetu in skozi zgodovino). Razlaga »predpatriarhalnega«, »matriarhalnega« sveta kot družbe, ki organizira življenje okrog dejstva, da je mati izvor vsega, se zdi pomanjkljiva. Predstavljala naj bi nekaj izvirnega, neproblematičnega. Temelji na diadi mati - otrok, kar naj bi bila osnova, na kateri se izoblikuje individualna identiteta. Analogno temu naj bi tudi družbe izvirale iz istega temelja. Zamisel o direktnem prenosu »individualnega« na področje »družbenega« se dozdeva predvsem na tem mestu precej

neprepričljiva. Zaradi neproblematizirane samoumevnosti, »naravnosti« konceptov »matičnega«, »lokalnega«, »etničnega« z dodatno opremo pridevnikov oz. samostalnikov, kot npr. »ljubezen«, »dobro nasproti zlu patriarhata«, so predpostavke še bolj vprašljive.

Socialna antropologinja Irena Šumi opozarja, da je treba razločevati med domorodskimi (»native«/»folk«) in strokovnimi rabami terminologije etničnega. Povzemanje nocij o »izvoru« in povezav v okviru »ljudskih teorij« prikaže kot nevarno skušnjavo, ki prevzema domačinska tolmačenja, ne da bi jih analizirala.²²

Na potrebo po povezavah med kolektivnim in individualnim je na področju socialne antropologije (med drugimi) opozarjal Anthony P. Cohen.²³ Ugotavljal je, da je treba upoštevati in preučevati »mejnost sebnosti« (»boundaries of selfhood«), če nas kot raziskovalce zanimajo (zamejene) kolektivitete. Koncept mejnosti²⁴ mora namreč zajeti zavest posameznika, če hoče preseči svojo fikijsko naravo na kolektivni, etnični ravni. Cohen je opozoril na subtilni karakter (mejnosti) transformirane identitete, ki je indivi-

Irena Šumi navezuje uporabo terminov na različne interpretativne monade, ki »etnično« v socialni antropologiji utemeljijo kot analitičen pojem (Etnos se navezuje na substanco etničnega in obravnava lastnosti). Po Barthu (Jenkinsu in Cohenu) etničnost definira kot socialni proces, kot polje konstruiranja, organiziranja in manifestiranja kulturnih razlik, ki ga je treba razumeti v smislu upravljanja z repertoarjem tistih razlik, ki jih imajo akterji za neprehodne, ki jih akterji utemeljujejo skozi nocije o izvoru (po: Irena Šumi, nav. delo, str. 34).

²² Privilegiranje kolektivnega glede na individualno v antropologiji je označil kot pomanjkljivost: »Gledano zgodovinsko, je antropologija privilegirala kolektivno in dogmatsko in zanemarila individualno in izkustveno ... Zaradi tega se nismo mogli spopasti s pomeni meja (boundaries). Namesto tega smo jih izumili kot pomembne.« (Anthony P. Cohen 1994; po: Knežević, nav. delo, str. 32).

²⁴ Ob tem je treba omeniti tudi etnologinjo in socialno antropologinjo Duško Knežević Hočvar, ki je v svoji raziskavi (Meja in mejnost v geografiji in antropologiji) sledila Cohenovim opozorilom. Obravnavala je vprašanje (izpodbojnosti) kolektivnih identitet, pri čemer je upoštevala raven posameznika, ki jo je opredelila kot tisto, kar odlikuje koncept mejnosti, vendar v primeru, da je v

dualizirana in ne zgolj utemeljena na statusu.

Marija Jurić Pahor postavlja razlago etnične identitete v drugačne, v psihogenetske okvire. Nezanemarljiva je težnja avtorice, da ne bi zanikala individualne instance pri oblikovanju (etnične) identitete. Vprašanje (pa) je, v kolikšni meri in kako je možno uporabiti psihoanalitične koncepte pri obravnavi zgodovinskega in antropološkega gradiva. Po avtorici hermenevtična metoda Alfreda Lorenzerja opozarja na prisotnost miselnih tabujev²⁵ in družbenih prisil ter omogoča vpogled pod površino potlačenega, pod površino etnonacionalnega, v svet predsimbolnega, v odnos do matere - ženske, v »prvotne interakcijske forme« (po: Alfred Lorenzer, nav. delo, str. 240). Avtorica definira predsimbolno po modelu konceptualnega razlikovanja med semiotičnim in simbolnim. Semiotično povzema po Julii Kristevi²⁶ kot produkt para (in ne individuuma) mati - otrok. Etnonacionalno identiteto (kot velja za identiteto na splošno) navezuje na odnose med materjo in

otrokom v maternici, na rojstvo, dom in domovino (ni nujno teritorialno veza-no). V človeka naj bi bilo vrojeno in mu daje varnost. »Placentarno ekonomijo« Luce Irigaray vzporeja z matičnim družbenim in kulturnim svetom, »katerega orientacijske in urejevalne točke so bile ženske, ali natančneje diada mati - otrok«.²⁷ Zrcalni stadij, ki v psihoanalitični teoriji obravnava prepoznavanje otroka - sebe v podobi drugega, je tokrat uporabljen za razlago družbenega in se kaže v tesni zvezi s transformacijsko logiko iniciacijskih obredov, v ločitvi od matere (ojdipska faza) ter v preusmeritvi pogleda k Očetu, k očetnjavi. Otrok razvija z rojstvom pridobljeno identiteto. Če družbeno okolje otrokove specifike zavrača ali če otrok ugotovi, da te niso zaželenne, začne razvijati obrambne drže.

Avtorica na podlagi takšnih izhodišč (ter zgodovinsko in družbeno pogojenih »interakcijskih form«²⁸) razčlenjuje vzroke za različne obrambne drže med koroškimi in tržaškimi Slovenci. V skladu z izhodiščno diado mati - otrok in na podlagi

analitično polje vključen kot koncept zavesti in ne kot vnaprej določene (zamejene) entitete (več o terminu mejnost, ki sta ga za slovenski prostor oblikovali Irena Šumi in Duška Knežević Hočevar - prevod angleške besede »boundary« - gl. Knežević Hočevar, nav. delo; Šumi, nav. delo).

²⁵ To zajema »življenjske oblike, ki jim je bil prepovedan dostop do zavesti in možnost preverjanja njihovih vrednosti« (po: Alfred Lorenzer). Nezavedno pojmuje kot nekaj, kar je iz naše zavesti izločeno, tabuizirano in je tako rezultat miselnih prepovedi oz. potlačitvenih procesov, do katerih je prišlo v času socializacije.

²⁶ Julio Kristevo povzema M. J. P. le delno. Očita ji zavračanje matriarhalne zgodovine in ujetost v patriarhalni diskurz.

²⁷ Hipotezo, po avtorici, dokazujejo mitologija, arheološke najdbe in zgodovinske raziskave, ki nazorno kažejo, da je bila boginja mati in ne bog oče »izvir bivanja«.

²⁸ Idejnopolitične nazore informatorjev je avtorica umestila v zgodovinski družbeno-politični okvir. Izoblikovanje etnonacionalne identitete je povezala z razvojem društvenega življenja, oblikovanjem nacionalističnega diskurza in obrambnih drž informatorjev. Ukvarja se z vprašanjem »volje za nacijo« v etnonacionalno mešanih okoljih. Pri tem pa je pomembna in nezanemarljiva obravnava tako »večinskega« kot »manjšinskega« nacionalizma na Koroškem in Tržaškem.

analize intervjujev ugotavlja težnjo ljudi po dvojni identifikaciji (v mešanih regijah). Ob navezavi na idejo (Hektorja Jogana) o »razrešitvi Ojdipovega konflikta in oblikovanju etnične istovetnosti« postavlja tezo o ohranjanju emocionalnih in afektivnih dimenzij prvinskih odnosov pripadnikov slovenske narodne skupnosti. Odrasli človek naj bi bil prav tako kot predoidipiski otrok nagnjen k istovetenju z dvema »skupnostma« oz. »jezikoma«. Potreba po istovetenju z enim je potemtakem »umetna«, skonstruirana. Ali kot pravi avtorica, gre za v socializirano »patološko in regresivno stranpot«, ki ne ustreza primarnim – realnim – izkustvenim (in telesnim) interakcijam otroka. Identiteta je namreč večplastna, raznolika in protislovna. Razlika med »sabo« in »drugim« je vedno v pogajanju, meje identitete niso jasno in fiksno določene, temveč so stvar manipulacije in pogajanj. Identitete avtorica ne obravnava kot posledice izolacije, temveč kot rezultat prepletanja.

Šele z vključitvijo politične kontinuitete²⁹ postane etnija narod. Pomembna je zavestna volja, ki se razvije na etnični podlagi in si lasti pravico do državnosti. V teh okvirih je nacija »namišljen konstrukt«, ki daje občutek »naravnega« (čeprav naj bi ravno to tlačil).³⁰ V tem smislu je nacija kot ojdipski model ali koncept falusa, ki razceplja prvobitno vez in jo veže nase.

Analogija s procesom subjektivizacije in pojmovanji identifikacijskih dilem posameznika s prepородom v Imenu Očeta je vsekakor zanimiva. A odpira mnogo vprašanj, na katera avtorica s poudarjanjem »prvobitnega«, »prvinskega«, »sponatnega«, »vrojenega« in »naravnega«, »etničnega« kot »izvornega« ne odgovarja.

Avtorica razkriva iluzijo »ljubezni in navezanosti na narodnost ali narod«, ki zastira destruktivne in agresivne sile, a hkrati nacionalizem projicira na druge.³¹ Njene predpostavke o neproblematični konceptualizaciji »izvornega« in »naravnega« pa ostajajo vprašljive. Odnos,

²⁹ Po zgledu Staneta Južničaja zajame štiri kontinuitete, ki naj bi hkrati ponazarjale razvoj etničnega (matičnega) v nacionalno (očetnjavo); biološko-generično (temelji na diadi mati - otrok, ujema se s prehodom »matice« v očetnjavo), jezikovno (idiom nacije manipulira z »domačijskim«, z »naravnim«, a hkrati to zatira, teritorialno (rojstni kraj, dom) in politično kontinuiteto (politična organizacija etnične oz. etnonacionalne skupnosti).

³⁰ Pogled, da je etničnost v smislu organizacije socialnih odnosov mogoča zgolj znotraj moderne države, ker moderno ideologijo enakosti izziva in se ji zoperstavlja kot alternativa, je predstavil A. P. Cohen. Cohen je (sodobno) etničnost utemeljil v smislu interesnih skupin. Etničnost je tako pravzaprav politični in ne kulturni fenomen (po: Irena Šumi, nav. delo, str. 109).

³¹ »Intelektualna amnezija«, na katero opozarja M. J. P., osvetljuje implicitni nacionalizem, ki se kaže v vsakdanjih izjavah oz. ugotovitvah, da se »nacionalizem vrača«, ter tako predpostavlja obstoj neproblematičnega sveta Evrope zunaj nacionalizma. Nacionalizma nikakor ne gre pojmovati kot iracionalno, čustveno instanco, ničkolikokrat poudari Jurić Pahor, temveč kot namerno organiziran proces, ki z nasiljem dosega enost, po matrici Zakona v Imenu Očeta, in zahteva odklik od mat(er)ičnega, izvornega, v prid identifikacije z enim.

³² Edward Said je (*The World and the Text and the Critic*) na podlagi ideje o dveh oblikah afinitete izoblikoval dihotomijo primarnih vezi, ki naj bi temeljile na naravnih povezavah posameznikov (vezi s soljudmi in okolico – na podlagi biologije in geografije) in sekundarnih vezi, ki so »umetno«

temelječ na »očetovski«, falični premoči, namreč postavlja nasproti »naravni soodvisnosti«, »srčni naklonjenosti«, »primarni ljubezni« (citaj po: Michael Balint, nav. delo, str. 275). Predpostavke se navezujejo na konceptualizacije struktur, ki jih zahodni svet pripozna kot »izvirne«, »prvobitne« ali »naravne«. Pri tem bralka/bralec pogreša več kritične refleksije, na katero poleg že omenjene Irene Šumi in Anthonyja P. Cohena v sicer nekoliko drugačnem kontekstu, na primeru konceptualizacije »doma«, opozarja feministična avtorica Rosemary George Marangoly. Njene raziskave odkrivajo ideološke konstrukcije subjektov in njihovega razumevanja, pojmovanja, percipiranja »domačih vezi« in dežel.³² Kritika izpodbija pojmovanja »naravnega«, »izvirnega«, lokalitete kot posledice naravne, osebne in privatne vezi. Opozarja na diskurzivno konstrukcijo »doma«, »lokalnega«, »izvirnega«, ki sugerira, da gre za priučene, izoblikovane pojave.³³ Študija Marije Jurić Pahor odpira mnogo zanimivih vprašanj. Raziskava je zasnovana ambiciozno, saj vsebuje tako teoretične utemeljitve in empirično raziskavo kot interpretacijski del. Kritična refleksija spremlja avtoričino pozornost na psiho-

loška stanja, na izkušnje, doživetja (in doživljanja) posameznika. Hkrati pa opozarja na medsebojne povezave in manipulacije ter poskuša zajeti fluidnost psiholoških pojavov.

Avtorica načenna (tako teoretično kot na podlagi terenskega opazovanja in intervjujev) (tudi) zanimivo vprašanje o povezovanju družbenih in humanističnih ved, kolektivnega in individualnega. Poigrava se z idejo o paradigmatičnih preskokih, a se pri tem zaveda nevarnih posledic. Uporaba interdisciplinarnih prijemov lahko vodi v marsikatero metodološko nekorektnost. Na ta način pa se lahko (po drugi strani) uspešno izognemo strogim kategorizacijam, ki pomenijo redukcijo fluidnih, večdimenzionalnih in večplastnih psiholoških pojavov.

Delo Marije Jurić Pahor izziva dileme in razprave na družbeno-humanističnem področju. Kljub nekaterim prenatraganim in ne dovolj prepričljivo argumentiranim predpostavkam je knjiga v slovenskem prostoru pomembna novost, saj tako s teoretskimi kot s terenskimi analizami prepoznava in utemeljuje procese konstruiranja, prepletanja in medsebojnega vplivanja idej o spolu, narodu in identiteti.

Nina Vodopivec

izoblikovane oz. reorganizirane (narod oz. nacija). Izvirne, sorodstvene vezi (temelječe na spoštovanju, strahu, ljubezni) naj bi v razvoju nadomestile konstruirane, afilicijske vezi (transpersonalne oblike kot npr. zavest, razred, hegemonija dominantne kulture), ki so se krepile z institucijami in drugimi družbenimi oblikami. Dihotomija ustreza dihotomiji narave in kulture oz. utemeljuje prehod narave h kulturi (po: Marangoly, G. R., *The Politics of Home*, Cambridge University Press, 1996, str. 16–17).

³³ Pomanjkljivost takšnih »konstruktivističnih« razlag pa je v (popolni) odsotnosti (človeške) individualne instance (G. R. Marangoly, nav. delo).